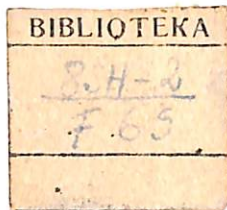

**GJERGI
FISHTA**

**JUDA
MAKABE**

**O PERËNDI A NDJEVE?
TRATHTARËT NA LANË
PA ATDHE**

854-2

F 65

GJERGJ FISHTA

JUDA MAKABE

Fugit impius nemine persequente

- Prov. XXVIII -

Tragjedi me tre akte

Përgatitur nga Tonin Çobani

BIBLIOTEKA E
BASHKIS ÇAIROKASTËR

NR INV

55158

E B " LISITAN "

© Enti Botues "Lisitan" 1995

Tel. (+355 34753) 412

Reçensentë:

P.Konrad Gjollaj

Tef Topalli

Përkujdesja grafike:

Suad Barbullushi

Shtypshkronja "Gjergj Fishta" Lezhë

KUR NISTE NJE TRAGJEDI

Nga letra e Gjergj Fishtës dërguar nga
Shkodra At Pal Dodajt me 20.1.1911

"... Nuk e di sa do të ishte e vertetë për konceptet e tua biologjike lidhja e pozicionit të trurit me diafragmën e kungullit tonë, të quajtur me ironi kokë, e veçanarisht me atë të poetëve; por e di mirë se truri im nuk është taman në skuadër. Një ditë mbrapa, pasi u pata dhënë fjalën disa zotërinjve sqimatarë për të shkruar e shfaqur gjatë kar-navaleve që vijnë një dramë origjinale në pesë akte, e kam humbur krejt fillin. Të them të drejtën, asnjëherë nuk kam patur një shqetësim të tillë.

Kam një dëshirë të zjarrtë që ta mbaj fjalën, por, nga ana tjetër, do të më vinte keq nëqoftëse do të më duhej ta shkruaja turravrap. Kam frikë se teknikisht do ta lë për të dëshiruar këtë punim timin, të parin në një gjini të tillë.

Tema është: **Makabejtë për altar e vatër**¹⁾, një argument mjaft i përshtatshëm për problemet tona kombëtare; nuk do të kisha pse të riprodhoja jetën tonë dhe ndjenjat

1. "I MACCABEI pro aris et focis" kështu mendonte Fishta ta titullonte në fillim tragjedinë "Juda Makabe".

tona, për të bërë një kryevepër.

Sot mbaroj aktin e parë e, megjithëse nuk e ka gjallërinë që unë shpresoj ta kenë të tjerët, në përgjithësi do të jetë i pëlqyer.

Por jam gjetur shumë ngushtë me kohën për të arritur në përfundim të një pune të tillë në pak javë. Natën nuk mund të shkruaj, sepse bën ftohtë; ditën sa në kishë, sa në shkollë e me shqetësime të vazhdueshme të të tjerëve, mund të punohet shumë pak. Ti e di se prej tre vitesh unë i jam vënë studimit të dramaturgjisë e veçanarisht Shekspirit; nëqoftëse nuk do të dështoj në këtë provë të parë, të jesh krejt i sigurtë se pas ndonjë viti unë do të shkruaj edhe një tjetër. T'i them këto gjëra që të kuptosh se ti je një shpifës kur më quan dëmbel e kur përshkruan me dhimbje hesh-tjen time. E kuptove?... “

(Nga libri "At Gjergj Fishta", T. 1941, përktheu T.Ç.)

JUDA MAKABE

PERSONAZHET

Juda
Simeoni
Jonathas } *Makabejt*¹⁾

Eupolemi
Jasoni
Alkimi
Aminadabi
Ismaeli } *Kren t'Israelit*²⁾

Nji Prift (*burrë i motshem*)

Abner (*djalë 13 vjetsh*)

Bakides, *Kapitan i Asyrvet*³⁾

Valle, Popull, Ushtarë *qi flasin e të tjerë*
qi nuk flasin.

(Ngjarja ndodh në Palestinë)

1. Makabejtë ishin fise të lashtë në Jude.

2. Krenë të Izraelitëve.

3. Asirasve, sirinëve të sotëm.

AKTI I

- *Para tempullit të Salomonit -*

SKENA I

(Juda, Simeoni, Prifti, Eupolemi, Popull, Valle)

Vallja

O ju popuj e fise t' njerzimit,
Lavde Zotit kendoni nji zanit;
Vallë-valle brohritni prej gzimit:
M'tokë anmikun i Lumi na shtroi
Sot mbi vise të blerta t'Jordanit
Prap Liria, si motit, vegoi.

Juda

Qe kшту pra vllazen, sot të bijt' e Abramit ¹⁾
Zot shpijet janë n' shpi t' vet. Anmiku i prujtun, ²⁾

1. Të bijtë e Abrahamit janë quajtur judejtë.
2. i poshtër.

Qi fen' e Atmen pa njerzi na shkeli,
 Ai sot prej nesh u thye,
 E t' lirë, mbas ditës s' sotit
 Si t' duem na mund t' sherbejmë Atdheut e Zotit
 O i bukri i qiellvet t' epra, ¹⁾
 Ty lavdi t' kjoftë ²⁾, e ndera
 Qi prej verigash ³⁾ t' prujtuna
 Na pshtove ⁴⁾ edhe nji hera;
 E t' huejt nen kambë na i vune,
 Lirin' edhe na prune .
 Qi lanë të Parët na kan'.
 N' zi eshten ⁵⁾ shpia e tempulli,
 Ku nuk sundon Liria;
 E shuhet gjaja e populli,
 Ku e t' huejve urdhnnon lakmia
 Me thember t' huej mbi krye,
 Njeri nuk shef me sy,
 Te gjallët nuk ka shka e ban.

Jason

Po, p' r ato vise t' mjera,
 Ku shklet ⁶⁾ i huej pa droje,
 Nuk ka pse del Prendvera,
 Bylbyli s' ka pse kndon.
 Atje si n' vorr shkon jeta;
 Gjak rrjedhin lume e prroje;
 Rrogtar mbi troie t' veta,

1. i qiejve të lartë.
 2. qoftë.
 3. zingjirsh.

4. shpëtove.
 5. rënkojnë.
 6. shkel, ec.

Kurr njeri atje s'lumnon.

Prifti

Der sa mbi kobe t'shekullit
T'u endë t'shkojë rrezja e diellit,
Emni i atyne fatosavet
Kjoftë bekue nalt prej qiellit,
Qi per Liri të vllazenvet
Iu bane flie Atdheut:
E sa hana - e malet t'tana
Rrnofshin " t'bijt' e Makabeut!

Vallja

E sa hana - e malet t'tana
Rrnofshin t'bijt' e Makabeut!
Njiksi djelmshe nuk ban ma nana
Kahdo t'bjere dielli dheut.
Njiky Juda Makabe
N'ballë t'anmikut kur po del,
Shpata e tij veton si rufe,
Gjimon fusha me zabel.
Apoloni ²⁾, kapitani,
Israelit luftë po i qet:
Njiky Juda, porsi ulani ³⁾,
Me nji t'sjellme kryet ia pret.
Shpata e Judes, si vetima,

1. rrofshin.

2. Emri i njërit prej kryekomandateve
të ushtrive armike të mundur prej

Judës Makabe.

3. luani.

Kah dhetëmijë ¹⁾ n'nji ditë i preu:
Brohoritni djelm e trima:
Rrnoftë Liria e Makabeu!

Populli e Vllaja

Rrnoftë Liria e Makabeu!

Juda

O vllazen, nderës prej zemëret
Na Makabejt' po u falëna,
Per kto ndjesi të bukura,
Qi po na i shprehni n'gzim.
Per me u dalë zot të drejtave
T'Atmes e t'Fes' të shkeluna,
Nder lufta t'forta e t'ashpera
Çdo burrë bjen pa hutim.

Kush di n'shekull shk'a(sht) ²⁾ ndera e burrnia,
Per Fe shejte, per Atme të bekueme
Atij jeta s'i dhimbet, as shpia,
Duhmja e ferrit udhës hovin s'ia pret:
Kosa e dekes si pret shemtueme,
N'dorë t'tij shpata ashtu anmikun e pret.

Eupolemi

T'gjallët e Lirin' e popullit
Mbarë Atmja shejte e Evrejve
Në dorë ju Makabejve

1. dhjetëmijë.

2. shka a, ç'asht, çfarë është.

Me shpnesë ¹ po ia len sot.
Me at' kshill, qi vjen prej s'epërit
E m'hije t'Perendis',
Ju venje m'ravë ² t'lumnis',
Qi t'gzojë per jetë e mot.

Juda

Po, per gjallim të fisit
Duhet, qi ndoj farë Prisit
Populli ta ket' mbi veti;
Pse m'kambë nuk mbahet Shteti,
Po s'pat ai ligjë të caktueme,
E s'pat nji forcë t'rregllueme
Qi ligjen m'e çue n'vend.
Por, per me i hecë e mbara
Populli, nji herë ma para
Duhet qi t'ket' ai bçsen,
Bashkimin e ndigjesen ³
Ndaj ligjët e ndaj Parin':
Qi Atdhen' e t'bardhë Lirin'
T'i doje ai me gjith mend.
Pra n'hije t'ketij tempullit
T'lidhna me besë e fe,
Se per Ligjë Shejte e Atdhe,
Si jemi, t'gjith na shkrihena:
Se i madh e i vogel desim ⁴,
E t'huejve Atdhen' s'jau shesim:
T'libë rrim' na pernjimend. ⁵

1. shpresë.
2. rrugë.
3. dëgjimin.

4. vdesim.
5. vertetë.

Të gjith n'valle me popull

Per Fe shejte, per Atme t'bekueme,
T'ketij tempullit t'madhnueshem nen hije,
Gjan' e jeten po e bajmë na sot flije,
Fjalës po i shtrohëna s'Judës Makabeut.
Kushdo njeri prej fisit t'Jakobit ¹⁾
Ta thejë besen, qi sot e ndertueme,
M'krye t'tij Zoti rreshtët ditën e kobit,
E shufët njajze ²⁾ prej ftyret të dheut.

Juda

T'dalë, tash, çdo forcë mizore
Prej toket a prej detit,
Se, der sa t'kem prej vetit
Zemren e kombit tem,
Mbarë sheklli m'armë me u çue,
Un shekllin mbarë s'e drue:
S'ka shpatë, jo, njaq gjksore
Qi synin mue ma tremb.

1. I biri i Isakut dhe i
nipi i Abrahamit.

2. e shfarostë krejtësisht.

SKENA II

(T'epert ¹⁾, nji Lajmi)

Lajmi (prej s'largut)

Kushtrim!

Nji i popullit

Çdo t'jet ky za?

Lajmi (prej s'largut)

Ah! Kushtrim, djalë!

Nji tjetër i popullit

Pale... Po lshon kushtrimin

Dikush... (zhurma vjen tue u shtue)

Nji i tretë prej popullit

Gjatë udhës s'Arbelit ²⁾ vjen tue ngae ³⁾

1. së largu.

2. Arbela: qytet në Sir.

3. duke vrapuar.

Nji njeri e vrret ¹⁾: kushtrim! Dishka ka ndollun,
Kujtoj e vjen me folë me Makaben',
Me i lshue kushtrimin kombit.

Juda

Ah! Po; me beh ²⁾ do ndejë heret e vonë,
Perse fqiët ³⁾ tonë janë gjinde e patenzonë ⁴⁾.

Nji prej popullit

A asht gja t'keq?... Shka ka ndollun?

Lajmi *(neper popull)*

Makabejt'
Ku janë?

Nji prej popullit

Janë ktu, e Paria asht me ta krejt.

Lajmi *(del para Makabeut)*

Zotni, mbaruem, po kje qi sa ma para
T'gjith kombi m'armë nuk çohet.
Nji ushtri e madhe fort, si gjeth zabelit,
Asht tue ba namin m'popull t'Isaraelit.

1. thërret.
2. vigjilent

3. fqinjët.
4. njerëz të pafë.

Juda

Po kur?... Po kush?... Kallxo si ndolli puna.

Lajmi

Mbreti i Asyrvet, tue mendue
Kombin tonë m'e shkimun fare ¹⁾,
Ushtri t'madhe m'kambë ka çue,
Nen Bakidin kapidan.
Ky parmbramit m'log t'Arbelit
Erdh e ra me at forcë barbare.-
Do trathtarë prej Izraelit
Shtek të huejve çilë u kan'.

Simeoni

Po si Demetri ²⁾ - paqin me thye
Qi, tash n'e s'vonit ³⁾ - ka vue me ne?
Fjalën e dhanme - me besë e fe,
Po u pves un jueve - nji Krajl a e then?

Juda

Mos m'fol per besë të Krajlavet
Pse ua kem njoftë kah dit.
Mbrenda pellazve t'dhenuna
Besë e burrni mos prit.

• 1. shfaros.
2. Demetri: mbret i

Sirianëve (Sundoi 162-149 p.e.r).
3. n'e s'vonit: së fundit.

Burri qi tallet m'pupëla
E motin bri grues shkon,
Dhanun mbas epsesh t'prujtuna,
Marren ai m'tokë s'e dron ¹⁾.
Veç kjajë, po, se n'mjet ²⁾ vllazenve
Vllazen traittarë po kem';
Se 'i mendjet e një zemeret
Të gjith na sot s'po jem'.
Por fol ti, Lajm, pse s'vin ³⁾ kurr me u hutue,
Anmiku kombin kur ta ket' ngushtue.

Lajmi

Naten n'terr, si thashë, parmbaramit
Erdh Bakidi e ra nder ne,
E ke zuë ⁴⁾ nder bij t'Abramit,
Gjallë prej doret nuk e lshoi.
Porsi rreshinja ⁵⁾ kah malcia,
Shkoi tue rrpösë gjithka per dhe;
Rob u zune grat' e fmija,
Dogj e poq kahdo kaloi.

Juda

E thue se vllazent tonë Bakidi preu?...

Lajmi

Po pra; edhe gjallë asht Juda Makabeu!

1. nuk e ka frikë.
2. në mes të.
3. nuk vlen.

4. zuri.
5. rrëpirë.

Juda

Ah! T'gjallët shka e bajmë nuk kina,
Mbi tokë s'kem' pse bajmë hije,
Der sa, si gjeraçina,
T'endet i huej ktij dheut.

(me zemrim)

Jo, s'kemi ma shka presim;
Por sot të bahna flije,
Edhe të tanë të desim
Per nderë, per nam t'Atdheut.

Alkimi

E ambel, thonë, asht deka
Qi per Atdhe ban niri ¹⁾,
Po prap do qitë, tham, ceka ²⁾
E n'lufitë s'do ra pa hiri;
Perse murit me krye
Asht punë e vshtirë me i ra:
Bakidi na ka msye,
Kujtoj, me fuqi t'mdha.
Prandej e lypë e mbara
Ksajë punë me i ardhë kadalë ³⁾,
E me Bakidin para
Me u marrun vesht me fjalë.

Juda

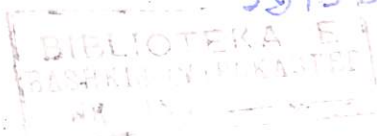
Me u marrun vesht me t'huej?

1. njeriu.

2. do qitë ceka: duhet menduar mirë.

3. ngadalë.

55158

Me qitun gjarpnin n'gji?
Ket fjalë, jo, s'mund ta bluej,
As, se kahë vjen, s'e di.

Eupolemi

I ë Zoti na ka thanë,
K'rrr mos me i qasun t'huejt; ¹⁾
K'rrr mos me u hië dorzanë,
S' drraset t'kalbtë me u ruejt.

Alkimi (me ironi)

Por sot nevojë s'po ke,
Me i qasun t'huejt ti vetë:
Ata po vinë nder ne
Pa çue kurrkend me pvetë.
Me 'i grusht trima shkorretit ²⁾,
Qi luftës s'i janë vaditun ³⁾;
Hovi i-ushtris' s'nji Mbretit
S'besoj se ka me u pritun...

Juda

Nji grusht trima prej maleve tona,
Ndermjet vedit me besë ata lidhun,
Rregj ⁴⁾ e Mbreten kan' bamun me u dridhun,
Ushtri të forta rroposë ata kan'.
Ndihma e Zotit heret a vona

1. Affligetur a malo, qui fidem facit pro
extraneo...Prov XI.14.

2. shkurresh

3. janë mësuar, janë provuar.

4. sundimtarë, perandorë.

M'e mujtë luftën besnikun e ban.

Apoloni, Kapitani,
Ushtri t'fortë, edh' ai pat çue;
Gjygni kres, por keq ia bani,
Pse pa krye qyqari mbet.

(Nxjerr shpaten)

E, qe, kjo a(sht) ajo shpatë mizore,
N'dorë dikur qi i pat flakue,
Por qi nxjerrë ia kam prej dore,
Pa u marrë vesht me Rregj as Mbret
Kjo shpatë, porsi vetima
Kjo shpatë ta ban dishmi,
Se edhe me një grusht trima,
T'lidhun me besë, Atdheu
Pshtohet pa u lshue n'robni.

Populli *(me brohori)*

Rrnoftë Juda Makabeu!

Juda *(popullit)*

Nji i patenzonë i huej,
Thonë, paska ra nder ne,
E paska djegë e pre,
Kahdo qi erdh tektej ¹⁾.
Popull e Kren ²⁾, a doni
Pa gjak me lshue Atdheun tuej?-
Treqind pat Gedeoni ³⁾,
Kur Filistejt ai theu...

1. këndej.

2. prijësa.

3. Gedeoni: gjykatës izraelit që
çliroi popullin e vet.

Populli

Me dekë, me dekë p'r Atdhe!
Jem lidh me besë e fe,
Betue a(sht) i ri e plak
Per Fe t'lume - per Atme t'bekueme
N'luftë me derdhun ma t'mbramen pikë gjak.

Dikush prej popullit

Poshtë trathtari!

Nji tjetër i popullit

Qi ngatrron n'dhe t'tjetërkujë!
Poshtë i huej,

Disa prej popullit

Urra, djelm ¹⁾, per Atme e Fe!
Bini anmikut turra-turr!
Dora e Zotit asht me ne;
Urra, djelm, a sot, a kurr!
Rrnoftë Liria!

Populli mbarë

Rrnoftë Atdheu!
Rrnoftë sa malet Makabeu!

1. djemë, djelmosha.

Juda

Kush a(sh:) djalë qi s'i tutet anmikut,
Qi s'shkrepe synin nder shkndia t'çelikut,
T'njeshë ai shpaten, të dale nder burra:
Zan' e namin t'na njofe sot dheu.

Populli

Urra!

Juda

Pak me numer sot, ndoshta, na jena;
Por prej vedit na Zotin e kena:
Gjaku i anmikut do t'derdhet si gurra:
Pa gjak nierit nuk pshtohet Atdheu.

Populli

Urra!

Vallja

E ambel asht deka - per Atme, per Fe;
Kurr emni i Fatosit - s'harrohet mbi dhe,
Per t'drejta të kombit qi shkrihet me rob.
Ma mirë asht per nieri - nën dhe me u vajtue,
Se gjallë e me marre - n'robni me gjimue,
Nen thember të huejve - me ndejun per kob.

Të gjith (në brohori)

Ur-ra! Djelm, për Atme e Fe;
Bini anmikut turra-turr!
Dora e Zotit asht me ne:
Ur-ra! Djelm, a sot, a kurr.

(*Bie perdja*)

AKTI II

(*Log luftet m'anë t'Asyrvet*)

SKENA I

Alkimi

Atdhe - Kjo fjalë e marrë dikujë-dikujë
Krejt mendt ia ban mulli, e trut' permbrenda
Kaq fort ia tundë me andrra e punë Lirijet,
Sa kryet nder kambë ia rrokullon si kungull...

Por un ia kam mendt vedit:

Kryet tem peshon ma randë se rrokull bota!
Atdhe kam shekllin ¹⁾ mbarë. Mbasi s'kam le
Zog pulastrinit, s'di per çfarë nevojet,
M'u ndryë n'vend tem, si zog perbrenda gzhohjet.

Kudo qi rreth ksajë bote,
Mue m'del me ngranë me pi,
Me u mbajtë porsi zotni,

1. njerëzimin.

Atje un Atdhen' e kam:
 Atdhe per mue a (sht) fjalë kote,
 Qi s'do me thanë kurrëja.
 Kur barkun mujë m'e fa ¹⁾,
 Vlla me t'tanë shekllin jam.
 Jo, Alkimi i marrë nuk leu,
 M'ia hanger kryet Atdheu...
 Veç, po, se Makabeu
 Mue jeten krejt ma breu:
 Ma breu jeten - ma grisi mue shndeten:
 Prej zemrimit jam gati kah des.
 Ai pris sot n'Izrael
 Prej Moab der n'Karmel,
 M'Det t'Krypës e m'Magdael ²⁾:
 E vetë, si shpez n'zabel,
 As i gjetun n'kuvend, as i pvetun:
 Prej si ³⁾ urdhnime, un Alkimi, do t'pres!
 Por prit ti Makabe...

SKENA II

(Alkimi, Bakidi, nji Kapitan ushtriet)

Bakidi

A paske ardhun,
Alkim?

1. mund ta ngop.
2. kufinj të brënda të cilëve

- sundonin makabejtë.
3. prej tij.

Alkimi

Si urdhnon, zotni. Sa m'tha fjaltori,
Se fjalë ti që me mue, nuk u hutova;
Por udhë nen udhë e shtek mbi shtek, u nisa;
Se si kam pshtue ¹⁾ me krye, as vetë s'e di.

Bakidi

E di se keq ke hjekun;
Por Rregji mundin mirë ka me t'perligjun.
Si thue t'ia bajmë, Alkim; perse me ushtri
Na punen jem tue e pasun si a(sht) ma zi.

Por sa vegoi sot drita,
Ushtrin' un n'luftë e qita,
E prej tri anësh me shpejtë
I msyna Makabejtë.
Keq s'parit s'm'u duk puna,
Pse do dervende ²⁾ i zuna.
Por mbasi dita u kthye,
Zu ushtria e jonë me u thye;
E tash, po drue rrezikun,
Per n'kjoftë se puna s'ndfron,
Se ushtria ka me hikun
Ë vendet prap i lshon.

Pò, m'armë me u çue t'tanë shekulli,
N'ushtri me dalë nbarë dheu:
Me pasë njerzt ka tri zemra,
Drue s'thehet Makabeu.
Ma rrebtë se ai kulshedëra

1. kam shpëtuar.

2. kënetë, moçal.

N'luftë me drangoj s'turflon;
Si rufe prej qiëllve t'epëra ¹⁾,
Shpata n'dorë t'tij veton.

Alkimi

Prandej kahdit ²⁾ un hekurin
Kam rrahë, tue t'thanë, se s'parit
Juda nper dorë t'trathtarit
Do hjekë ai prej ktij dheut.
Per pa ia shtypë kryet gjarpënit,
Kurdo mundet me t'zanun.
N'daç vedit nam me i lanun,
Shtyp kryet e Makabeut.

Bakidi

Mirë po thua; por kryet e trimit
Thonë po shtypej me merzi...

Alkimi

Jo njaq fort; ndiej fjalët e Alkimit,
Se mbarë puna ty të del.
Ashtu shekllin si un e di,
Mjaft, zotni, qi t'lozë koleta ³⁾,
Se m'krye t'Judës, pa u mbushun vjeta,
Ti po ban me bijtun ⁴⁾ mel.
Nierit kallzoi koleten,

1. të larta.
2. prej ditësh.

3. kulota, paraja.
4. mbin.

Se gja pa ba nuk len.
Ai priten vllaut ia zen;
Shet t'an ¹ per pare.
Jo, po; si e njoft un jeten,
Kudo koleta lot.
Aty s'ka Atdhe as Zot,
Burrni s'ka fare.
(ndihet zhurmë e krizma lufitet)

Bakidi

Ç'do t'jet' kjo zhurmë? Del e kundro nji herë,
E ven oroë ², se kahë kerset potera.
(Alkimit)
Pare, po thue?...Qe pare! *(i jep nji koletë me pare)*

Alkimi

Eh!...Shka janë kto visare?

Bakidi

Lot nanash, veja t'mbetuna,
E fmiysh t'rritun pa prind...
Kto janë pare të Shtetit.

Alkimi *(tue shenjue koleten)*

Ktu mbrendë, thue ti, ka ar?

1. të jatën.

2. vë re, vërej.

Bakidi

Po krejt; si a(sht) shkri n'visar.
Ar, dhe ar ma i bukri,
Peshue per me mbytë gjind...

Alkimi

Po, imend ¹⁾; pse froni i Mbretit
S'mbahet pa lot e gjak.

Bakidi

Njikto pare t'i ka çue
Rregj Demetri ²⁾ m'ia da Evrejeve ³⁾,
Mund t'i bajsh me na ndihmue
Ne ket lufte, ti, sado pak,
Qi na kryet e Makabejvet
Mund t'ua vjerrim kund m'ndoj lak.

Alkimi

Po, mirë fort; un tash ua dajë ⁴⁾,
Edhe kam të plotë uzdajë,
Se ndoj mik e bajmë prej vedit ⁵⁾:
Parja shpon fuhdin e detit,
Edhe luftat ajo i ban.-
Por po e zamë, se Makabeu
Po na hiqet këtij dheu:

1. vërtetë.

2. Demetri: mbret i Sirisë (162-149 p e r).

3. Izraelitëve.

4. tash ua dajë: do të ua ndaj.

5. për vete.

Ne kambë t'tij kush ka me u vue,
Vendin tonë per m'e sundue;
Pse ai sundimin n'dorë sot mban?

Bakidi

Pale i herë; kemi me pa.

Alkimi

S'ke shka shef; kjo punë do nda.

Bakidi

A thue kishe me pelqy,
Me pasë Rregji per të zgjedhë ty?

Alkimi

N'kjoftë se Rregji barrë ma ven,
Atëherë m'duhet me i ndigjue.-
Un kujtoj, se kam punue
Mjaft der sot per Rregjin tuej.

Bakidi

Pa dyshim; prandej mos druej,
Se ti Judës vendin ia zen.

Alkimi

Pra, ket punë, si thue, po e lamë?

Bakidi

Me u vue ti, po t'tham, m'at kambë!
Por, nen hije t'Rregjit tonë.

Alkimi

Merret vesht. - Un, sado vonë,
Sot a neser paret...
(ushtria e Makabejve ndihet tue ardhë)

Ushtria *(prej s'largut)*

Urra!

Kapitani

Ah! Hikni! Hikni, burra!
Pse Juda Makabeu
Krejt ushtrit' tona i theu - i vu ne t'hikun.

Alkimi *(Bakidit)*

Zotni, edhe i herë mos rri pa msy anmikun,
Pse ti m'at botë ke per ta njoftun mikun.
(dalin turr e vrap)

SKENA III

(*Jonathas e ushtarë*)

Ushtria e Makabeut (*s'largut*)

Trima, mbrendë! Me dorë! Me dorë!
Bini anmikut, bini, burra!...
Ah! Kadalë!...Kadalë, mizorë!
Se ky a Juda Makabeu!

Jonathas (*ushtarëve*)

U lumtë, djelmoça, u lumtë! Mbi kto llogore
Pak kohë perpara shkelte kamba e mndershme
E nji anmikut t'panjehun. Tash, ngadhnyesa
Na ktu sundojmë. Anmiku
U thye prej nesh e prehi kambët e hiku,
Me besë e fe na ndermjjet vedit lidhun,
Anmik të rrebtë sot kemi ba me ú dridhun.

T'tana mbretnit' e shekullit
Bashkimi i ka ndertue;
E neper t'endun t'moteve
Pa u thye kto kân' qindrue
Me besë e me bashkim.

N'bashkim fuqit' e vogëla
Vedit ngallisin ¹⁾ t'mdhaja,
Por shuhet forca e popujvet,
Por n'rrenë të len uzdaja ²⁾,
Ku besë nuk ka e bashkim.

Ushtria (tue këndue)

Ruje, Zot, mbretin' e Prisin;
Fen' e Besen na i mba n'cak ³⁾
Nen kambë t'huej mos na lsho fisin,
Per pa e derdhë na t'mbramin gjak.

Lidhë me Besë na ndermjet vetit,
Gjallë Atdhen' nuk e lshojmë kurr;
N'flakë të zjarrmit, n'valë të detit
Prisin tonë e ndjekim turr.

Njikto male e zaje tona
T'Parët na i lanë ne trashigim:
Ktu me rrnue ⁴⁾, ktu, edhe, t'e vona ⁵⁾,
T'mbramin duem me pasë pushimin.

Kush, posë nesh, ktu vend nuk ka;
Kamba e huej ktu s'ka pse shklet.
Me gjak tonë ky vend asht la:
Vaj! Per te qi na e perket ⁶⁾.

Juda

E kshtu, pra, t'rrebtë anmikun -

1. nxitën, rrisin

2. shpresa.

3. na i mba n'cak: na i ruaj.

4. të jetojmë

5. të e vona: së fundi.

6. na e prek.

Na - një grusht trima malit -
E bam', qe, sot me hikun,
E i thyem ushtrit' e kra'lit.

(Krenëve) E ku asht Alkimi?

Disa krensh

S'dim'.

Juda

A thue mbet trimi?

Eupolemi

Kush di... Por... S'e besoj.

Juda

Ani; tash vjen. - Or burra,
Anmikun sot një herë
Na e thyem, e porsi gurra
Rrodh gjaku i tij pa nderë.
I Madhi Zot prej qiellit,
- Pa t'Cilin gja nuk shtiellet ¹⁾ -
Ndimen e vet na çoj,
Veç shka? Pa beh s'do t'rrim',
Pse, shka mund t'ndollë s'e dim'.
Anmiku i patenzonë,

1. sillat, zhvillohet.

Der sa t'gjindet n'vend tonë,
Per ne veç keq mendon.
Prandej na do ta ndjekim,
Der sa prej ktyne viseve
Kryekput na mos ta hjekim:
I huej nder ne shka don?

Krent' e Kapitanat

Lidh me besë na ndermjet vetit,
Zjallë Atdhen' nuk' e lshojmë kurr.
N'flakë të zjarrmit, n'valë të detit
Prisin tonë e ndjekim turr.

Juda

Mbi ne, porsi duhia,
Asyri i rrehtë u lshue,
Tue djegë e tue rrenue,
Tue pre kahdo kaloi.
Kahë ranc gjurmët e tia,
Mjeruene male e zalle,
U eshten ¹ kangë e valle,
Natyra mbarë ankoi.

Populli

Lavdue kjoftë Perendia etj.

1. heshtën.

Juda

E muer me mend Asiri,
Se vjen e zen nder ne
Se ligjë na ven të re
Se rob na mban n'vargoj:
Por m'vend s'i shkoi dishiri,
Perse vetë dora e Zotit
Luftoi për ne n'ditë t'sotit:
Atmen e Fen' na pshtoi.

Prifti

Levdue kjoftë Perendia,
Qi sot na pshtoi rrezikut,
Per ne qi kundra anmikut
Me t'rrebtë fuqi luftoi.

(Kto fjalë i persrisin t'gjith tue këndue)

(Bie perdja)

AKTI III

Log luftime m'anë t'Makabejvet

SKENA I

(Alkimi, Ismaeli, Aminadabi)

Alkimi

Kshtu, pra, si i patëm fjalët, nuk asht nevoja
Qi t'fliini me tjerë Kren: mjaft ka me kenun
Qi kokrra-kokrra ndonji ushtar ta sillni
Prej vedit ju; pse mbarë, mandej, ushtria
Me Kren ka per t'u thye
E Makabeu ka per t'sharrue me krye.-¹⁾
Nisnju²⁾, tash, mos, u vanoni,
Der sa lufta ende a(sht) tue vlue;
Pse, po kje qi nuk shpejtoni,
Qi s'e merrni rrugën vrap,
Me ç'gjasë lufta a(sht) tue vijue,
Makabejt' do t'mujshin³⁾ prap.

1. ka për të lënë kokën.

2. nisuni.

3. do të fitonin.

Ismaeli

Me pasë per t'kenun gjasa,
Se mujsin Makabejtë.
Per vedi, u tham me t'drejtë.
Ksajë punë mjaft i pritoj.
Pse e mirë nuk m'duket rasa,
Qi na per Makaben',
Ta marrim m'qafë Atdhen',
Per t'huej ta bajmë na shtoj ¹.

Alkimi

Atdhen'!... Po ç'farë Atdheut?
Atdhen' ti sot ku e ke,
Posë n'mende t'Makabeut:
Qi per me shkelë mbi ne,
Me ljalë Atdhe rren popullin.
E frymen ia zen n'gjak?...
Me njerz, si jemi na,
T'lem n'skam edhe t'pa dije,
Atdhen ti m'kambë po e mba?
Ah! Jo, prej mejet dije,
Se m'vedi kurr s'mu,d mahëna -
Veç kur t'na varin m'lak...
*(Tue i dhanë Aminadabit një kuletë paresh fort ma
t'vogel se ate, qi i dha Bakidi)*
Qe, Aminadab, kto pare janë per ju:
Kшту po ua nap ², si rregji m'i ka çue.

1 fushë.

2. jap.

Aminadabi

Mos tir ¹ fjalë, lum Ismaeli;
Pse, si urdhnon e thotë Alkimi,
Kurr s'mund mbahet Izraeli
Shtet m'vetveti, si duem na.

Ismaeli

M'basi zjarrm, pra, ka marrë shpia
E si e fikim ² na s'po kemi,
Edh'un tham, tash, lum zotnia,
Se me u (n)xe m'te, faj nuk a(sht).

Alkimi

Jo, pra, po t'tham kahera,-
E tash, pa tjerrë fjalë tjera,
Ju shkoni, e kokrra-kokrra,
Me fjalë, me dhanti t'vokrra ³,
Njadisa ushtarë na i gjeni
Edhe aty-ktu ju leni
N'mjedis i'ushtarvet tjerë,
Qi mbasandej p'r'i herë
At punë, si na e plequuem,
Ta nisin pa hutim.

Aminadabi (tue nda paret)

Po nisna... Po... Qe... Shkuem.

1. tjerr.

2. si ta shuajmë.

3. dhurata të vogla.

Vanesë ktu shum s'po kem.

SKENA II

Prifti (*Alkimit e shokve të tij*)

Shka bani ktu?... Kur n'Izrael asht pa
Se, der sa vllazent shkrihen per Atdhe,
Kshtu rrihet n'moje t'luftës pare tue nda?
Kaherë lufta ka krisun

E prej poteret tranden gur e dhe,
E qe ende me shokë nuk jeni nisun?

Do shue prej styret t'shekullit
Çdo burrë qi rrin e tallet,

Qi pa kujdes ai prrallet
Mbi kobe t'ngratë Atdheut.

Nder njerz, po ai asht ma i poshtermi;

I Atdheut asht ai rreziku;

A i kombit t'vet amniku,

E marrja a(sht) e të tanë dheut.

Alkimi (*dy ushtarve*)

Asht dashtë mendue, ç'se ktu na jemi ndeshë.

Se sy ka fusha e se ka gardhi veshë...

Prifti (me veti)

Shka do me thanë, s'e di:
Mue njiky Alkimi m'da ¹
Porsi nji kob i zi,
Qi dekë e kob veç thrret,
Ktij buza kurr s'i qeshet;
Teper kurrkujë s'i veshet;
Gjithkush e ka per nget ².

(Abnerit)

Me vedi, or bir, t'kam marrë n'ket moje vendit.
Ku na jem larg rrezikut;
Pse due qi vetë t'shofish me sy tue..
Se si burrat e dheut
Per Fe luftojnë e per Liri t'Atdheut:
Qi t'zash ³ me kohë ti mos m'e drashtë rrezikun
E ballë per ballë me msye pa frigë amikun.
Del, pra, e kundro m'at stom, pse, n'mot' un shty,
Pak fort sot s'largut un muej me nda me sy.

(me kundue)

Zot, erdhen gjindja e huej e vendit ne na nxueren:
Shemtuen Tempullin tand e shkret na i lanë qytetet.
Rrodh gjaku i jonë rrakajë e u bame mish per korba.
Na u zune fmija rob e grat' na kjenë perbuzun.
Sot kemi vojtnun gazi i rruzullimit mbarë,
E jemi ba na prralla e sqjëvet' tonë per bri.
Der kur, o Zot., gjith ket dhuni ti ke m'e bartun?

1. më duket.
2. e ka pranë.
3 te mësossh.

4. në moshë.
5. e fqinjve.

Der kur mbi t'patenzonë s'do t'shprazet mnia e jote?
Qe, gjaku i jonë, lypë gjygj të randë ai para tejet,
E lott e fmivet tonë mbi kambë të fronit tand kjasojnë¹⁾.

Abneri

Njitash, Uratë, ushtria e jonë ka msye,
E per gjith anësh anmikun a(sht) tue thye.

Prifti

E pau, po, Zoti kobin tonë e per vetveti
Ben' bani i Lumi, gjygj se i lypë per ne anmikut.
Perkuli qiellt, atëherë, e përmbi rribë²⁾ të Verit
Si rrfjeja e natës u dorgj³⁾ nder vise t'rruzullimit
Perpara gjurmve t'Tia Djalli e deka hecin;
Lakohen kodrat udhës, kahdo kalon i Amshuemi.
Si zuni vend, me 'i t'kqyrne⁴⁾ dhen' per rreth e mati.
E fronet mallkoi n'furi të vet t'hyjnueshme.
Vajtuen, atëherë të tana fiset e njerzimit,
E fmija n'zemer t'nanës prej mneret u trishtue.

(Za prej logut t'lufitës n'anë të Makabejvet)

Ah! Hik, djalë! Hik!

Prifti

Shka do me thanë ky za?

1. përlothen.

2. kulm.

3. ra.

4. me një të parë.

(Za prej logut t'luftës n'anë të Makabejvet)

Ah, hik! Hik!

Arbneri

Ah, uratë! Ka marrun hiken
Njitash ushtria e jonë. Të gjith po ngasin:
E pra kurrkush nuk shifet se i ndjekë mbrapa.

(Fundit teatrit shifen do ushtarë tue hikë)

I pari ushtar

Pse hikim na? A thue din ti gja?

I dyti ushtar

Nuk di.
Na krejt një herë e patem thye anmikun
E m'shpinë iu vuem tue e ndjekë, kurrkund pa u ndalë.
Kur, qe, na thonë me hikë.

(Za prej lugut të luftës n'anë të Makabejvet)

Ah! Hik! Hik! Djalë!

SKENA III

(Prifti, Abneri, Jonathas)

Jonathas *(tue nga ' mbas ushtarëve)*

Ndal!...Ku veni...He! U marroftë Zoti!

Prifti

Shka asht, Jonathas, kjo punë?

Jonathas

Nji trathiti, nji namë, nji dhunë
Per t'u kja me gjak e lot!
Shka ta baka nieri i joti,
Nuk ta baka vetë anniku.
N'Israel njiksi rreziku!
Nuk asht pa per jetë e mot.
Krejt annikun na e pa'm thye;
Kur, pa pritë e pa kujtue,
Njado ushtarë - kjoshin farue!
Po bertasin: hik, djalë, hik!
Edhe ushtria na u shperthye.
Pa e ndjekë mbrapa kurrnji annik.

1. duke vrapuar.

Prifti

Ah! Tah po e marr me mend
Pse para, shi në ket vend
U (n)dajshin pare.
Anmiku sot na theu
Pse u gjeten nder Evrej
Gjinde trathtare.

SKENA IV

(Prifti, Abneri, Jonathas, Juda)

Juda

A krejt, thue. t'hiku ushtria?

Jonathas

Po krejt. Nja pesqind vetë
Ma tepër nuk m'kan mbetë.

Juda

Un gati kam treqind.
Atherë - me çeta t'mia
Do prita sa t'i za -

M'anmik ti ke me rra ¹⁾,
Me sa mund t'mbledhish gjind.
Mandej, edh' un me 'i hera
Po vi me do shokë të mi.

Prifti

Njimend, si thue, Zotni,
A e shkrefim luftën sot?
Po mbledhim do ushtri tjera,
E mbasi t'jem' forcue,
M'anmik prap kem' me u lshue
Me ndimë të madhit Zot.

Juda

Asht punë qi s'bahet. Popullit
Ket marre s'mund t'ia lshoj.
Me hikë un n'luftë!... Shpejt, Jonathas,
Nisu, pse edh' un po shkoj.

Prifti

Po vetë Evrejt', pa turp e marre shesin
Kombin e vet nder t'huej;
Vllazent e tyne n'luftë per Atme desin,
E ata, pa frigë t'kerkujë,
Me päre t'xjerrne ²⁾ mbi gjak t'vllaznë' ushqehen,
E t'parë m'krye t'vendit me kreni po ngrefen.
Mallkue frota ³⁾ e trathtarvet,

1. lëshohem me turr.
2. të nxjerra.

3. grumbulli.

Qi Besë e Fe harrue,
Sot kombin kan' sharrue,
Koritë kan' fis e gjak.
Kurr fmi mos u leftë¹ n'voter,
E larg, nder thoj t'barbarvet,
Mbaroshin jeten m'lak.

Juda

Burra shka u tham, s'po di. Vetë jeni msuc
Mbreten me mujtun ² n'lufitë e kapitana.
E kombit nam me i lanë nder fise t'tana.
Gajretni, pra, e hovi mos t'ju ndalet,
Pa ba edhe 'i herë me u trandun bjeshkët e malet.
(Del)

Prifti

Ndal Makabe...S'q'ka ndi!
S'ndiën Makabeu za tjeter,
Kur n'ndimë ta thrrasë Atdheu.
(Abnerit)

Hec, bir, e shif si Juda Makabe
M'anmiq të kombit shpaten dredhë si rrfë.
A ndiën? A ndiën? Tash shkrepri rrfëja e madhe.
Oh sa shum nanat sot pa djelm do t'jesin!

Abneri

Ah! Qe Juda, a e shef, një ushtri

1. u lindtë.

2. mund, fiton.

T'madhe fort para ka vue,
E si dhent' ndjekë një bari,
Shkon tue i ndjekun burri i dheut.

(Prifti)

As, uratë, a m'duket muc,
Se ktu ndihet tue vringllue
Shpata e judes Makabeut?

Prifti

Lut Zotin, bir, qi larg t'ia mbajë rrezikun.
E sa ma para ai sot ta thejë anmikun.

Abneri

A 'imend Juden Makabe,
Si thonë, shpata nuk e pret?

Prifti

Nuk asht marre edhe m'e pre,
Kur lufton per Atdhe t'vet.

Abneri

Ah! Kqyr, kqur, se sa e ka çue
Nji shkrep malit m'krah perpjetë
E m'Asyr' asht tue e flakrue,
Si gur zallit m'nji baetë¹⁾.
Sa shumë nieri rreth po i sillet...

1. armë primitive për flakjen e gurëve.

Se rrebtë lufta aty po vlon...
Porsi rrfë, qi shkrepë prej qiëllet,
Shpata e Judes po veton.
Ahi!...

Prifti

Shka ke?

Abneri

Ahi!

Prifti

Shka t'gjet, e s'don me m'kallxue?

Abneri

Porsi uq ¹ malit prej breshtet shperthye
Gardh per anesh e msyne ata burrin:
Rrebtë fatosi ua ndali, por, turrin:
Kurma-kurma me qindra coptoi.
Por t'gjith vetun s'pat kohë me i farue:
Frota e t'kqivet nuk ban kurr t'mbarue:
Edh' e pava - mos pasha me sy!
Nen armë t'tyne kah trimi mbaroi.

Prift

Po kush?... Po ke?... A thue Jonathas ka mbetun?

1. ujqër.

(Kah fundi i skenës vinë me ngut dy ushtarë Evrej)

Njani ushtar

Simonin ke me gjetun
E thuej se Juda mbet.
Kallxoi se trupin s'dekunit
I villaj me armë ia (n)xori,
Se 'dhe ktej udhen mori,
M'e rmue ¹ n'vorr t'Parvet t'vet.

Abneri

Ah! T'mjerët na t'mjerët!

Prifti

Shka bini ²,
Or djalë?

Ushtari

T'gjith t'zijt' per ne:
Mbet Juda Makabe.

Prifti

Shka? Shka?... Mbet Makabeu...

1. gërmoj.

2. çfarë ndodhi?

Ushitari

Po; e ban se i vllaj ia mbrini
Me t'deknin m'vig.

Prifti (n'njerim)

Qe dielli
Kaq kob tue pa prej qielli,
Prap dritë ai lshon ktij dheu...
Ç perendi, a ndjeve?
Trathtarët na lanë pa Atdhe,
E ti rri e gjuen m'errfe ¹⁾
Lisat nper male kot...
O Zot i Madh i Ushtrivet!
Shuje ket tokë barbare,
Qi kaq nji frotë trathtare
Rritka n'ket t'mbramin mot.
Ktu kashata e bakqiëvet ²⁾
Kenka i drejti. Trathtari
Po mund u lkundka n'ari,
Pa drashtë as nieri, as Zot.

(Za burijash)

1. me rrufe.

2. Keqbërësve

SKENA V

(T'epert, Eupolemi, Simeoni, Jonathas e tjerë)

Eupolemi

Po a 'imend, o nieri i Zotit,
Se populli i Israelit
Mbarueka me ditë t'sotit,
Se diell per ne ma s'del?

Simeoni

Jo, diell ma s'bjen per ne
As bregut as zabelit;
Pse Juda Makabe
S'ban hije n'Israel.

(*Tue kundë me Eupolemin*)

O ju vise të Kananit ¹,
Ju qi rritët trathtarë t'mallkue,
Shi as voës mos raftë per ju:
Ju m'u bashi gur e krep!
Per t'gjatë bregut të Jordanit ²
Mbarë bylbylat u faroshin;
Kulshedrat aty u perftoshin;
Kurr mos u perkundët fmi n'djep.

Vallja

Ka mbetë Juda Makabe,

1. Kanan: Krahinë që
përfshinte Fenician e Palestinën.

2. lumi Jordan në Izrael.

N'luftë per Atme ai ditt mbaroi;
Por me te po hin sot n'dhe
Edhe kombi qi e trathtoi!

Prifti (Abnerit)

Eja ti, djalë e t'nisena,
T'i bim' dheut n'fund e n'maje,
Mbasi ndoj farë uzdaje
Per Atme ma s'na mbet.
E populli i ktyne viseve,
Nder t'huej shitun me krye,
Le t'rrije tu' i sherbye
Dhunis s'anmiqve t'vet.
(*Shifen tue kalue kah fundi do ushtarë, qi barin trupin
e Judës Makabe*)

FUND

PASTHENIE

1. PER VEPREN. Gjergj Fishta nisi ta shkruajë tragjedinë "Juda Makabe" gjatë vitit 1911 në Shkodër, kur lufta për Pavarësi Kombëtare ishte në kulmet e saj. Dora përfundimtare iu dha në kuvendet e franceskanëve të Troshanit dhe Rubikut, ku poeti qëndronte i fshehur për shkak të përndjekjeve të komandës ushtarake të Fuqive të Mëdha që aso kohe qeverisnin Shkodrën.

Tregohet se, gjatë rrethimit të Shkodrës, dorëshkrimet e Fishtës, së bashku me shumë dokumente të tjera të rëndësishme, u groposën që të mos binin në duart e armikut. Por, ndërsa shpëtuan prej pushtuesve, nuk i qëndruan lagështirës që u shkaktua nga përmbutja e aytetit. Me keqardhje u vu re dëmtimi i dorëshkrimit të "Judës Makabe". Fishta, që u ndodh aty kur po e nxirrnin, bëri plotësimet duke cituar përmendsh vargje të tëra të dëmtuara.

"Juda Makabe" u vu në skenë dy herë. Së pari, me 1920 nga grupi teatrore i franceskanëve dhe për herë të dytë me 1945 nga amatorët e shtëpisë së kulturës në Shkodër. Në të dy rastet shfaqja e saj lidhej me ngjarje të veçanta për his-

1.Z.Zorba (Hylli i Dritës 1993/1, f.64) si datë të shfaqjes së parë vë vitin 1916; I. Zmputi ("Fishta- Koha, Njeriu, Vepra", T.1993, f.46) thotë se është viti 1919. No kemi marrë më të qenë

thënien e P.Duka-Gjini (Gjergj Fishta- jeta vepra, Asizi 1992, f.209) që thotë se u shfaq për herë të parë "kur akoma vtonte lufta e Koplikut".

torinë tonë, si Lufta e Koplikut dhe Çlirimi i vendit. Dhe në të dy rastet u krijuan pështjellime: në vitin 1920 disa autoritete, që ishin të përlyer në pazarleqe të ulta në kurriz të kombit, e ndienë veten kaq të trazuar sa u ngritën në gjysmë të shfaqje dhe urdhëruan ndalimin e saj menjëherë pas natës së parë; në vitin 1945, po për të njëjtat arsye e më tej, shfaqja u ndalua pa më ushur javën për të mos u dhënë më deri sot e kësaj dite.

Disa pjesë të veprës autori i kishte menduar të interpretoheshin të muzikuara. Për shfaqjen e parë kompozitori shkruan Martin Gjoka, frat, përshtati muzikë nga veprat e klavikëve. Ai shkroi edhe muzikë origjinale për këtë vepër, por nuk u ekzekutua ndonjëherë për pamundësi interpretative të atëhershme. Për shfaqjen e vitit 1945 u shkruan partitura origjinale nga kompozitori Prenkë Jakova, Artist i Popullit, që u luajtën nën drejtimin e tij me shumë sukses. Kjo muzikë mund të konsiderohet si më e para vepër muzikor skenike e shkruar dhe e vënë në skenë në Shqipëri.

Botimi i parë i "Judës Makabe" u bë në Shkodër me 1920. Më pas u ribotua po në atë qytet me 1923, me 1924 (si pjesë e vëllimit të lirikave "Mrizi i Zanave") dhe me 1942, përsëri si libër më vete.

2. SUBJEKTI BIBLIK. Subjekti i tragjedisë është marrë nga Bibla, nga historitë e fisit hebre të Makabejve, që përshkruhen në Librin e Parë dhe të Dytë të Makabejve të Testamentit të Vjetër¹. Makabejtë dalin në historinë e lashtë në shek. II p.e.r, pas vdekjes së Aleksandriksandrit të Madh, i cili i kishte pushtuar ato vise. Makabejtë zotronin pjesën jugore të Tokës së Shenjtë që quhej Judea dhe së bashku me hebrejtë e Izraelit njihnin Ligjin e Zotit e profetët Abraham, Isak e Jakob. Historia e tyre nis me priftin

1. La Biblia, Torino 1989, f.1141-1208.

Matati që organizoi rezistencën kundër pushtuesve paganë të cilët përdhunonin tempujt dhe traditat vendase. Juda Makabe është njëri ndër të pesë djemtë e Matatit që pasoi rrugën e te jatit duke i shtrirë zotërimet e veta përtej Judesë. Nën sundimin e tij restauroheshin tempujt e u risillej hebrejve Ligji i Zotit.

Juda Makabe del fitimtar edhe përballë ushtrive të mëdha të asirasve (siranëve të sotem) që kërkonin ta shtrinin sundimin e tyre në Tokën e Shenjtë. Ai ishte kthyer në një mit pathyeshmërie dhe sekreti i sukseseve të tij ishte morali i lartë i ushtarëve, që komandonte, të cilët luftonin për Zot dhe Troje të veta.

Demetri, mbreti i asirasve, kur nuk ia doli ta mposhte me ushtri, kërkoi elementet tradhtarë e të shitur të Izraelit, të cilët i aktivizoi duke u dhënë shuma të mëdha e duke u premtuar ofiqe të larta. Njëri prej tyre ishte Alkimi, që aspironte vendin e kryepriutit sundimtar të Tokës së Shenjtë, i cili, duke qenë bashkëluftëtar i Judës Makabe, depertoi në radhët e ushtrisë së tij, përhapri parrulla disfatiste e realizoi dezertimin në masë të ushtarëve. Këtë gjendje të përkohshme shfrytëzon Bakidi, gjeneral i Demetrit, për të sulmuar Judën Makabe, i cili bie heroikisht.

Për veprën e tij Fishta u mbështet vetëm te fundi tragjik i këtij heroi të shquar të lashtësisë, që, për nga madhështia e bëmave të tij, i ngjet Heroit tonë Kombëtar, Gjergj Kastriotit, e për nga motivet, përputhet me poetin, që deklarohet për Fe dhe Atdhe.

3. REALITETI HISTORIK. Por Fishta, megjithëse mori një subjekt nga Librat e Shenjtë, iu shmang interpertimeve biblike. **Juda Makabe trajtohet si një luftëtar patriot, ndersa fundi i tij tragjik si rrjedhojë e një tradhtie të ultë e të shëmtuar.**

Ky interpretim përputhet me realitetin historik shqiptar të harkut kohor të viteve 1911-1914 kur u shkrua vepra "Juda Makabe". Ngjarjet e kësaj periudhe rrodhen në një mënyrë marramendese: kryengritja popullore e viteve 1911-1912 së bashku me aktin e Shpalljes së Pavaresisë shënonin një kthesë të vertetë historike për Shqipërinë, ndërkohë që Shkodra rrethohej dhe u shitej malazezëve e tokat e shqiptarëve do të bëheshin shesh luftimesh për palët kundërshtarë të Luftes së Parë Botërore.

Fishta, që i përjetonte gjallërisht këto ngjarje, kishte parë patriotizmin e pashembullt dhe tradhtinë monstruoze që përplaseshin në të gjitha nivelet: kur ballafaqoheshin delegacione e formuloheshin memorandumet historike; kur mirreshin vendime decizive, zhvilloheshin beteja, vriteshin pas shpine protagonistë e firmoseshin akte tradhtie prej Esat Toptanasve; kur Fuqitë e Mëdha ndalonin ngritjen e flamurit kombëtar e nxirrnin vendime internimi për këdo që guxonte të shprehej me kurajo për lodrën e tyre në kurriz të shqiptarëve, siç benë me vetë poetin pas artikullit "Nji komedi e pandershme e XX qindvjetë" etj. Në këtë situatë frati Fishtë, në gojën e një personazhi prift të lashtësisë, thërret:

**O Perendi a ndjeve?
Trahtarët na lanë pa Atdhe,
E Ti rri e gjuan m'errë
Lisat n'per male kot...**

Ky blasfemim, si është cilësuar prej atyre që janë shprehur për këtë vepër: të Fishtës, është një shkrim poetik që as sesi nuk mund të buronte nga një kontekst biblik. Ai është refleksion i historisë shqiptare të atyre viteve, po aq sa edhe pergjithësim

estetik për çdo realitet tjetër, që realizon me anë të dhunës dhe të tradhëtisë përmbysje regjimesh të lira, sistemesh demokratike, mendësish humane.

Universaliteti i këtij mesazhi fishtjan buron nga fakti, se kjo është një e vertetë e përgjithshme, pavarësisht nga vendi dhe koha. Kur historia zbulon në mënyrë të hatashme heronjtë e saj, po në mënyrë kaq të hatashme përcjehd epokë mbas epoke mesazhin e fundit tragjik të tyre. Dhe kjo në vetvete është tragjikja universale, që shfaqet në spiralen e historisë njerëzore gjithmonë e njëjtë në thelb, por në forma nga më të ndryshmet. Në këtë domethënie edhe konflikti tragjik i **"Judës Makabe"** është original.

4. FATI TRAGJIK I NJE TRAGJEDIE... I gjithë veprimi i **"Judës Makabe"** zhvillohet në tre akte, përmes një subjekti të thjeshtë ku zbulohen e vihen përballë karaktere e personazhe antagonistë. Koret (Vallja, Populli, Ushtria) përçojnë idetë entuziaste të lumturisë kolektive në një atmosferë paqeje dhe pas çdo fitoreje të atyre që luftojnë për mbrojtjen e trojeve dhe traditave të veta. Ashtu si në tragjeditë e antikitetit, koralet hymnizojnë heronjtë popullorë dhe bëmat e tyre. Nga vendi që u ka dhënë Fisha në vepër skenave masive hetohet me lehtësi funksioni konvencional i tyre: në aktin e fundit koralet kanë pak vend dhe në mbyllje spektatori (lexuesi) ndahet me fjalët e një priifti që ngjet më tepër me një bard që do të përcjelle emocionet e asaj historie tragjike kudo.

Konflikti shpreh interesat e kundërta të popujve që luftojnë: makabejtë për Fe dhe Atdhe; asirasit për të zgjeruar sundimin e tyre duke dhunuar zakonet e të parëve. Ky konflikt merr ngarkesë të fuqishme kur zbulohet si pabesi e asirasve, të cilët shkelin marrëveshjen e paqës, dhe, kur makabejtë tradh-

tohen prej aleatëve të tyre për të cilët u futen në luftë. Kështu historikja përcaktohet nga e rastësishmja e për këtë arsye konflikti mbart që në fillim tragjikën, fundin e pashmangshëm fatal.

Lexuesi përjeton konfliktin tragjik të veprës të individualizuar në heroin kryesor, Juda Makabe. Edhe ai është një hero tragjik. Ai i kundërvihet armikut më të madh në numër i sigurtë në fitore, sepse mbronte një çështje të drejtë dhe në saje të llogaritjeve realiste që u kishte bërë planeve të armikut, taktikave të tij. Por ai do të dështojë fatalisht, sepse ka farën e tradhtisë brenda të besuarve të vet, të cilët mbështetet deri në fund. Shkallëzimi i veprimeve të tij drejt fundit të pashmangshëm edhe pas dialogut me priftin (Akti III, skena IV) që i kërkon të tërhiqet, e bëjnë "fajtor pa faj" këtë hero tragjik dhe fundin e tij, akt të një heroizmi sublim.

Te vepra e Fishtës tragjik është fati i makabejve sipas tregimeve të Shkrimeve të Shënjta, tragjik është realiteti historik shqiptar të cilit i referohet autori, tragjik personazhi i Judës Makabe që krijoi Fishta dhe konflikti mbi të cilin ai ngjizi veprimin dramatik. Tragjizmi i strukturuar kështu ngërthen idetë e motivet e veprës: atdhetarinë, konceptet për ligjet e shtetit, për rolin e individit, për rëndësinë e traditave në ngrehinën e lirisë së një kombi, për pasojat e robërisë, për shpërfytyrimin e individit cinik e tradhtar etj.

Ashtu si në tragjeditë e antikitetit, Fishta bën thirrje, sulmon, kërkon të prekë sedren e bashkatdhetarëve (fenomeni katarsis) duke e trajtuar njeriun (shqiptarin në veçanti) dhe historinë e tij si një univers brenda universit njerëzor, si një qenie të ndergjegjishme brenda parimeve të përgjithshme të humanizmit, që janë të verteta të pandryshueshme që nga kohërat e Shkrimeve të Shënjta deri në ditët e sotme. Prandaj kjo tragjedi, edhe aq pak sa u shfaq, trazoi një kategori njerëzish të cilët ngriheshin pa mbaruar shfaqja ose urdhëronin ndalimin e spe-

ktaklit. Kjo përmasë që të kujton rastet analoge me veprat e Eskilit, Shekspirit, Hygoit verteton forcën reale të tragjedisë së Fishtës, por i paracakton asaj edhe fatin tragjik të jetegjatësisë skenike. Madje për këtë arsye (e të tjera jashtletrare) shumë hezitan ta quanin tragjedi. Edhe sot e kësaj dite, në tekste shkollore, manuale dhe trajtesa teorike, letërsisë sonë i mungon shembulli i tragjedisë si lloj letrare.

Disa kanë hezitur ta cilësojnë tragjedi edhe të nisur nga perkufizime teorike të ngushtëzuara. Kështu kanë nënkuptuar se "**Juda Makabe**" nuk ka 5 akte, se ka pjesë të shkruara për t'u muzikuar dhe se është krijuar në kohën kur vendin e tragjedisë e ka zënë drama historiko-shoqërore.

Duke injoruar argumentet jashtletrare dhe ato që lidhen me perkufizime që mbështetën në anët formale, është vendi të vlerësojmë arsyetimin se në historinë e literaturës botërore tanimë është pranuar fakti se epoka e tragjedisë përfundon me romantizmin¹. Për letërsinë shqiptare Gjergj Fishta është në kapërcyellin e romantizmit e të realizmit, por ai, ashtu si Mjeda e shkrimtarë të tjerë të kohës së tij, mbarti mjaft elemente të klasicizmit deri në krijimet e fundit që nxorri nga dora. Madje, pavarësisht nga spontaneiteti i frymëzimit të tij poetik, në punën e vet ai udhëhiqej nga parimet e klasicizmit, (më sakt: shkrimi e stili i popullor me ate klasik), për ta lartësuar letërsinë shqiptare që po lindte. Prandaj, edhe në këtë kuptim, ai u ul të shkruante një tragjedi, që duhet të konsiderohet më e para e këtij lloji e vënë në skenë dhe e botuar te ne.

5. ...DHE I FJALES POETIKE. Fishta është poet i lindur. Ai thur me lehtësi vargje që rrimojnë dhe ruajnë kadencat ritmike

1. 'La tragedia sopravvive fin dentro il romanticismo... (La Nuova Enciclopedia della Letteratura Garzanti, Milano 1989, f.989-990)

e bukurinë e epikes se rapsodëve popullorë. Kjo lirshmëri vihet re edhe në vargjet e vepres "Juda Makabe", por aty menjehere te bie në sy edhe një dimension i ri konotativ i poezisë fishtjane: tensioni dramatik. Kjo, jo vetëm pse mbizotëron dialogu, por, sepse fjala merr një peshë ballafaquese ndërmjet personazheve antagonistë, komenteve entuziaste të koraleve dhe spektatorit (lexuesit) që perjeton idetë e vepres. Kjo edhe për faktin se koncepti dramaturgjik i Fishtes është klasik: heronjtë flasin me një gjuhë të zgjedhur e figurative, që të çon peshë.

Kësisoj gjuha e vepres nuk demonstroi vetëm vepërimin ose marrëdhëniet e personazheve. Ajo më tepër deklamoi ide të rëndësishme, zbuloi thelbin e karaktereve duke depërtuar nëpër lente zmadhuese pasione sublime (Juda Makabe) dhe lakmi të shemtuar (Alkimi). Në ndonjë rast kjo gjuhë shpreh drejtpërdrejt shfrime lirike, herë të dhimbshme e herë rebele, të Fishtës si në vargjet:

**Der kur, o Zot, gjith ket dhuni ti ke m'e bartun?
Der kur mbi t'patenzonë s'do t'shprazet mnia e jote?
Qe, gjaku i jonë, lypë gjygj të randë ai para tejet,
E lott e fmijve tonë mbi kambë të fronit tand kjasojnë.**

Studiuesit kanë vënë re një shpirt tejet të trazuar të poetit në kohën kur u shkrua "Juda Makabe". "Kisha me pasë vertetë nevojë, - i shkruan Fishta një miku të vet aso kohe, - me shfry zemren time, sepse jam shumë i pezmatuem prej intrigave, shtirjeve, tradhtive, poshtërsisë, koprracisë, mbrapështisë dhe veseve të tjera, prej të cilave qelbet Shqipnia e veçanërisht Shkodra".¹ Është kjo arsyeja që gjejmë te vargjet e tragjedisë "Juda Makabe" mallkime e anatema kaq të fuqishme, metafo-

1. A.P. Dodaj në "At Gjergj Fishta", përmbledhje studimesh nën kujdesin e A.B. Demës, f.99.

ra te tilla si ato për fitimet shtetërore që janë "lot nanash, (të) veja të mbetuna", lot "fmijesh t'mitun pa prind"; kontraste të tilla si ato që paraqesin atdheun e robëruar ("Po p'r ato vise t'mjera/ Ku shklet i huej pa droje,/ Nuk ka pse del Prendvera,/ Bylyli s'ka pse këndon"); ironitë e sarkazmat e mprehta që vetëm një Fishti ka ditë t'i krijojë ashtu për të sulmuar intelektualisht shëmtirën e përditshme e universale:

Mbasi zjarrm, pra, ka marrë shpia
E si e fikim na s'po kemi,
Edh' un thom, tash, lum zotnia,
Se me u (n)xe m'te, faj nuk a(sht).

Gjuha e Fishtës është e pasur me njësi frazeologjike dhe larmi figurash stilistike e retorike në përputhje me parimet klasiciste të gjuhës poetike, çka verteton qëndrimin e tij të njohur për ta dëshmuar gjuhën shqipe si një gjuhë të stilit të lartë. Por, duke ia ndaluar tragjedisë, si në përgjithësi veprës fishtjane, komunikimin me lexuesit (spektatorët), letërsisë shqipe i ishte privuar deri më sot edhe kjo fjalë e bukur poetike.

Përgjithësisht botimi i **Judës Makabe** ka ruajtur gjuhën e autorit. Ndërhyrjet kanë qenë për efekt të afimit me ortografinë e sotme mbi bazën e atyre kritereve që kemi përcaktuar në botimin e poezive të zgjedhura.

Tonin Çobani

Tonin Çobani

prof. Henrik Lacaj:

"...Kuptimi alegorik i kësaj tragjedia për ne shqiptarët është rëndësishtotë...

Me këtë vepër Fisha tregohet poet i ndjesisë kombëtare si Shileri, poet që urren e mallkon zgjedhën tiranike si Alfieri.

"Juda Makabe" është vepër organike, e thurrur mjeshhtërisht; zhvillimi i saj është i shpejtë, aty-këtu i turrahëm e i pastoll retorike, (se)pse kjo vepër frymën e ka burrërore.

Janë tre akte që mund të quhen tri të rrahura zemre.

"Juda Makabe" është një ndër ato pjesë teatrore që përpihen në lexim, që shtangojnë, për madhështi e fisnikëri argumenti, për frymën entuziaste, për fuqi fjale e stili e për art..."

Tiranë, 1941

**Ky libër u sponsorizua
nga firma
"Rozafa"
në kujtim të artistit
Ndrekë Luca**